

Hóvári János

„Nekünk mégis Mohács kell...”

In memoriam Kő Pál „Lujos”, 1941–2020

Hóvári János
(1955, Kiskorpád) történész,
turkológus, diplomata,
Budapesten él

Az alkotóművész nem hal meg mindaddig, főleg, ha képzőművész, amíg érezhetjük a műveiből áradó katarzist, s amíg a ránk maradt alkotásokat ennek jegyében csodálni és újra meg újra értelmezni képesek vagyunk. Kő Pál 2020. június 7-én testében itthagyt bennünket, június 20-án helyeztük örök nyugalomba Hevesen – *Requiescat in pace!* –, művei által azonban számkra halhatatlan. S reméljük, hogy nagyon sokáig az marad.

Kő Pál, akit barátai „Lujosnak” hívtak, az elmúlt fél évszázad magyar szobrászművészetének meghatározó alkotója: a Magyar Művészeti Akadémia tagja, a Nemzet Művésze (2014), M. S. mester-díjas (2007), Prima Primissima díjas (2006), Kossuth-díjas (2001), Érdemes Művész (1986) és Munkácsy Mihály-díjas (1975). Egész élete önmegvalósítás volt a tehetség adta gazdag, ha kellett, meghökkenítő, lelket megkínzó, vígságot árasztó kifejezési eszközökkel. Kő Pál a magyar történelem szobrásza volt. Hogyan is lehetett volna más, hiszen nemzedéke torz és elrabolt történelmi időben élt, de a második világháború árnyékában és 1956 titkaival. E generációnak az „igazi” magyar történelemért foggal-körömmel kellett küzdenie – és persze furfanggal is. Ez a nemzedék tudta igazán, hogy a nemzeti hagyomány milyen nagy érték: „az mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minénkünk” – vallották Zrínyi Miklós igazságát, és tanították azt a fiataloknak. Kő Pál egy olyan nemzedék nagy alakja, amely átívelő kívánt lenni (sőt, annak kellett lennie) a szerencsétlen (de mégis érdekes és élettel teli) 1960–80-as években. Nemzedéktársai (akik a második világhá-

ború előtti és alatti években születtek) életük egy hosszú szakaszában aligha gondolhattak arra, hogy az „átívelést” megérik, s a rendszer-változás 1989–90-ben hirtelen rájuk mosolyog. Széáltal más eszközük is lesz a történelem s az ebben megbújó rengeteg érték éltetésére, mint a tanítványok általi átörökítés.

Ennek a nagy nemzedéknek megadta a Jóisten, hogy életük delén, ötvenéves koruk táján, újrafogalmazzák magukat. De kellett-e nekik ezt tenniük egyáltalán? Nem! Ők egy olyan úton mentek tovább szabad vagy szabadabb körülmények között, amelynek kemény ösvényeit már a pártállamban kitaposták maguknak. Kő Pálnak és a hozzá hasonló alkotó- és előadóművészeknek nem kellett Saulusból Paulussá válniuk. Csupán az új lehetőségekkel kellett élniük, ha ezt az „új törekvők” hagyták, vagy a pártállami, a régi ellenfelek, a demokrácia eszközeit felhasználva, nem álltak ismét útjukba.

Kő Pál a nemzethez tartozás s az örök egyetemes értékek tiszteletét véste kőbe, vágta fába, s öntötte bronzba vagy más anyagba, mint sokan tették ezt nemzedékéből írásaikkal, könyveikkel, irodalmi alkotásaikkal, filmjeikkel, vagy csupán bátor kiállásaikkal. Én, aki az öcsceik nemzedékéhez tartozom, már nagyon fiatalon megcsodálhattam (megérthettem) bátyáim – Barta Gábor (1943–1995), Szakály Ferenc (1942–1999), Hajnóczi Gábor (1943–2005), Nagy Gáspár (1949–2007), Utassy József (1941–2010), Katona Tamás (1932–2013), Makovecz Imre (1935–2011), Görömbei András (1945–2013), Kobzos Kiss Tamás (1950–2015), Csete György (1937–2016), Oláh János (1942–

2016) és Kő Pál (hogy csak azokat említsem, akik már nincsenek közöttünk) – veretes kiállításait, szorgalmát, tehetségét és vidámságát. Tehettem ezt Jankovics Marcell és Rubovszky Éva híres, Küküllő utcai szalonjában (minden hónap első szombatjának estéjén) az 1980-as években, s a Március 15-i Társaságban 1980-tól, Hoppál Mihály és Haider Edit lakásán. Minden összejövetel örömmel, vidámsággal s a nemzet iránti felelősséggel volt teljes. Kiállítás volt az örök Magyarország mellett, nem egyszer besúgó társaságában, akiket sohasem lehetett teljesen kiszűrni. „Lujos” ezeken az összejöveteleken egyszerre volt a komolyság szobra, a csínyek mókamestere s az éneklés rendíthetetlen híve. Közben vita folyt politikáról, művészetről, Közép-Európáról s mindarról, ami 1990-ben a nemzet kezébe került.

Élni kellett a Kádár-rendszerben is, még hozzá úgy, hogy az az ösvény, amelyen a tehetség és a szorgalom kéz a kézben menetelt, tiszta és igaz maradjon. Ehhez néha vagányság, néha kompromisszum, néha szerencse kellett. Bukni is lehetett, sőt belehalni is. De Kő Pálban és nemzedéktársaiban mindig megvolt az erő (még akkor is, ha azt néha álcázni kellett) és a sziszifoszi újratevés parancsa, hogy az úton végig kell menni, s a művet bármi áron be kell fejezni. Nem kétséges, hogy Kő Pál főiskolás éve alatt olyan mentorra talált Somogyi József szobrászművész és rektor személyében, aki formálta művészetét, és segítette művészi boldogulását. A szürrealista magyar szobrászat nagy alakjának a modernizmushoz való viszonyát élete végéig megőrizte, hűséges tanítvány maradt. A magyar hagyományt azonban másként értelmezte, mint mestere. Nem csupán azért, mert más anyaggal dolgozott, és más korosztály gyermeke volt, hanem leginkább azért, mert „Lujos” nemcsak a klasszikus, hanem a magyar formákban is látta az egyetemességet és a modernséget.

Kő Pál művészetének az egyik legkiválóbb ismerője, Wehner Tibor 2012-ben ezt írta róla: „A Kő Pál alkotta szobor a XX. század utolsó

harmadának, a XXI. század első évtizedének [első két évtizedének – H. J.] autentikus művészeti dokumentuma, komoly, a kor valóságából erdeztetett, gazdag jelentéstartalmakat hordozó tanúja. A Kő Pál alkotta szobor az egyén etikus létezmódjának lehetőségeit és a közösség cselekvési esélyeit kereső, a múltba tekintő, s a mindennapok jelenkori gondjait és a történelmi távlatokat is újra meg újra kérdések és válaszok fókuszába sűrítő plasztikai jelentés. Olyan plasztikai jelentés, amelyben a valóság szerűség az álomittassággal vívja küzdelmét, s amelyben a szeretetet áhító és a szeretetet sugárzó szándékok és emóciók csillapíthatatlan hevességgel hadakoznak egymással. Kő Pál szobrászata totális magyar szobrászat.” E mondatok után nehéz többet mondani, kevesebbet pedig felelőtlenség. Amit e sorok írója leginkább tehet: megmagyarázza írásának címét, az önkényesen módosított Ady-idézetet, amelyet kicsit más kontextusban használ, mint nemzedékünk költőfejedelme: „Nekünk mégis Mohács kell...”

A fiatal Kő Pál számos idősebb kollégájával és nemzedéktársával 1975-ben (talán 1974 végén) megbízást kapott arra, hogy részt vegyen a Mohácsi Emlékpark emlékjeleinek (amelyek hamarosan sírjelek lettek) elkészítésében. A történet háttérében az állt, hogy a Mohácsi Városi Tanács és a Baranya Megyei Tanács 1974 tavaszán arról döntött, hogy a mohácsi csatatéren, 1960 őszén feltárt csontok fölé emlékparkot épít. Ennek megkezdődött az engedélyeztetése és művészi arculatának meghatározása. Az építészeti terveket Vadász György készítette, a hatalmas és nagyszerű bejárati kapu Pölöskei József (1936–2005) ötvösművész munkája, a Jagelló-kor szimbólumát jelentő, kettérepedt, bimbózórózsa-díszkút pedig Illés Gyula (1923–2008) szobrász alkotása. „Lujosra” és a mellette dolgozó barátaira a sírhalmok melletti emlékhelyek elkészítése várt. A munkák megkezdését nehezítette, hogy a munkálatok során még 1976 elején is újabb sírok kerültek

elő, s ennek következtében mindent át kellett tervezni. Az emlékparkot rohammunkában kellett elkészíteni, hogy 1976. augusztus 29-én megnyitható legyen. Ez egyrészt nehéz kihívás elé állította az alkotókat, másfelől azonban lehetlenné tette a művekbe történő „vonalas” pártállami beleszólást – ha arra mégis igény lett volna. Kő Pál és kis csapata élt ezzel a sajátos lehetőséggel. Kihasználva a hatalmi erők közötti törésvonalat, s élve a fiatal művészek új útkezesésének lehetőségével, olyan sírjeleket készítettek, amelyek a nemzeti emlékezés vulkáni csóvái lettek. Ezzel a magyar faszobrászat kitört a szűkebb képző- és népművészeti keretei közül, s a magyar történelemnek lett bátor és igaz értelmezője.

Kő Pál nagyon jól érezte, s ezt későbbi nyilatkozataiban *expressis verbis* meg is vallotta, hogy neki és művésztársainak a mohácsi csata nem csupán az 1526. évi hősiességet és tragédiát jelentette, hanem mindazt, ami a magyarsággal a történelmi sorsfordulók során korábban és később megtörtént: Muhitól Doberdón át a Don-kanyarig. A mohácsi csontvázak nem csupán a 450 éve elesetteket jelképezték, hanem számos olyan fiút, férjet és édesapát, akiknek csontjait a voronyezsi mezők rejtették. Kő Pál nemzedéke a magyar történelmet *egyetlen folyamnak* látta, amelyben az örömök és a tragédiák ismétlődtek. De nem gondolták azt soha, hogy Muhival, Moháccsal, Trianonnal a nemzet életének véget lehetne vetni. Tisztában voltak a magyar nép túlélési képességeivel: a szülőföldhöz foggal-körömmel való ragaszkodás nemzedékeken, sőt évszázadokon átnyúló erejével. Ismerték és nagyon *böcsülték* a magyar népi-paraszti hagyományokat, amelyeket nemzetfenntartónak tekintettek, s tisztában voltak azzal is, hogy a falvak szétverése a téészesítés keretében milyen törését hozza a népi-nemzeti tudatnak. Nagyra tartottak minden olyan polgárt és grófot, aki a nemzethez tartozást értéknek tekintette. Álláspontjuk szemben állt a pártállaméval, amely a magyarság megma-

radását és jövőjét a szovjet világhoz kötötte, s ezzel a magyar erőt, képességet, vele együtt a *magyarság esélyeit* is gúzsba kötötte. A mohácsi sírjelek rendszere az e törekvések ellen való nyílt lázadás volt. Az emlékparkot 1976. augusztus 29-én megnyitották, az ottani műalkotásokat onnan eltüntetni nem lehetett, azokkal a pártállamnak együtt kellett élnie. Ezt követően a Mohácsi Emlékpark közel másfél évtizedig feszítette a húrt a pártközpont által hirdetett „vonalas” és valós (társadalmi) magyar nemzeti önszemlélet között. Így öt-özödött egybe máig ható erővel a modern magyar szobrászat és a magyarság évszázados küzdelme a régi csontok fölé emelt nemzeti nekropoliszban.

A sírjeleket a magyar művészettörténet pop-artos népi fafaragásoknak tartja. Részben igaza van, részben nincs. Kő Pál 29 sírjele egyszerre remek szobrászati munka – gondoljunk a löfejekre, II. Lajos, Tomori Pál és Szulejmán szultán stilizált portréira –, azonban szekértartozékokat, hámfákat és a legkülönbélebb falusi kovácsvasalásokat is beléjük építette. Ez utóbbiak egyben figyelmeztető emlékjelei is voltak az 1960-70-es években szétvert népiség történelmi, népművészeti és kézműipari veretességének.

A sírjelek lassan félévszázadosak lesznek. Legtöbbjüknek földben álló talapzata már szétkorhadt. Minden jel faanyag megpedezett, a festések pedig lekoptak vagy megkoptak. Számos jó szándékú, de nem elégséges közbelépés történt megmentésükre. A faanyagok tartósítása 1976-ban még gyermekcipőben járt, a mai távlatok már legalább egy évszázadosak.

„És a legnagyobb keserűség – írta Jankovics Marcell 2012-ben – mohácsi emlékművét [t.i. Kő Pálét] meg teszi az idő. Kérem, kedves Mester, Mohács és az ország vezetői! Ez ellen tenni kell. A faszobornak az a sorsa, hogy idővel elkorhadjon. Ha nem közönséges sírjel, mint a mohácsi, mely »nemzeti nagylétünk nagy temetője« fölötte áll, akkor megérdemli, hogy ne

a szokott velencei chartás magyar módra hagyjuk elpusztulni, hanem, amikor »idő van«, a japán példát követve, újra faragtassuk.” A nemzedéktárs és barát erre szólított fel a Mester hevesi temetésén is! Kő Pálnak, mint a Képzőművészeti Főiskola (és Egyetem) tanárának, az új és rendkívül tehetséges szobrásznemzedék mentorának számos olyan remek tanítványa van, aki a sírjeleket újra tudja faragni, s azokat új lehetőségek szerint képes a jövőnek tartósítani. Többször elmondták „Lujosnak”, hogy ők ezt örömmel és nagy igyekezettel tennék. Ezzel, véli e sorok írója, mesterük rituális temetését is átélhetnék a nemzeti gyászparkban, s úgy búcsúzhatnának tőle, ahogyan Ő megérdemli. Mindaz, ami megmaradt Kő Pál sírjeleiből, még akkor is, ha egy részük már csupán töredék, az restaurálható, s múzeumban

a helye. De jó lenne, ha Kő Pál tanítványai Mohácsott, Mesterük sírjeleinek újrafaragása mellett – az Emlékpark bővítése révén – lehetőséget kapnának arra is, hogy 2026-ra – amikor a mohácsi csata 500. évfordulójára emlékezünk – saját nemzedékük eszközrendszerével és gondolatvilágával kőbe és fába faragassák, vagy bronzba önthessék mindazt, amit a magyar sorsfordulókról és annak kapcsán a magyar történelemről gondolnak! Egy ilyen kortárs valómássor rávilágíthatna arra, hogy fiatal alkotóinknak épp akkora a tehetségük, és éppolyan a nemzetföltésük, mint nagy elődeikének. A Kő Pál által ránk hagyományozott mohácsi sírjelek nem csupán a múlttól, hanem legalább annyira a jövőről, a magyarság életerejéről is szólnak – a tradíció és modernitás ötvözetének csodálatos formanyelvén.

Lovak (Mohácsi Nemzeti Emlékhely, 1976, fa, fotó: Ády – kozterkep.hu)